

UOT – 631.164

Hicran Mirzəyeva
AƏSMA, i.ü.f.d.

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA TƏKRAR İSTEHSAL PROSESİNİN DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN DƏSTƏKLƏNMƏSİ

Açar sözlər: lizinq, kənd təsərrüfatı, investisiya, maliyyə, kredit, kənd təsərrüfatı texnikası

Ключевые слова: лизинг, сельское хозяйство, инвестиция, финансы, кредит, сельскохозяйственная техника

Keywords: leasing, agricultural, investment, finance, credit, agricultural machinery

Məlumdur ki, iqtisadiyyatda sistem dəyişikliyinin ən ağırlı təsiri ilkin olaraq az rəqabət-qabiliyyətli sahələrdə özünü göstərir. Bu sahələrin tipik nümunəsi kənd təsərrüfatıdır. Ötən əsrin son 20 ilində konkret misalda postsovet ölkələrində baş vermiş proseslər təsərrüfatçılıq sisteminin baza prinsipləri ləğvinə, maddi texniki bazanın dağıdılmasına səbəb oldu. Bir sözlə, birqütblü iqtisadi sistemin yaradılması bir zəruriyyət kimi ortaya çıxdı. Lakin yeni təsərrüfatçılıq sisteminin tam fəaliyyəti üçün hər bir ölkənin şəraitindən asılı olaraq müəyyən vaxt uzunmüddətli, ağır bir proses olduğundan onun hərtərəfli araşdırılması beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Keçid dövründə aqrar sahədə yaranmış böhranlı vəziyyətin səbəbləri və onun aradan qaldırılması yolları barədə fikirlər nə qədər müxtəlif olsa da, bir məsələdə bütün mütəxəssislər yekdil bir fikrə gəldilər ki, dövlətin aqrar-ərzaq siyasətinin birinci dərəcəli vəzifəsi maliyyə-kredit sistemini təkmilləşdirməkdən, investisiya fəaliyyətini gücləndirməkdən, aqrar sahənin texniki təchizatının yeniləşdirilməsini sürətləndirməkdən ibarət olmalıdır [2]. Buna görə də müasir şəraitdə aqrar sahənin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və tənzimlənməsinin inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə istinadən aşağıdakı istiqamətləri əsas götürülməlidir:

- büdcə investisiyalarının optimallaşdırılması;
- lizinq dəstəyi metodlarının təkmilləşdirilməsi;
- dövlət təminatları mexanizmindən istifadə edilməsi və kredit tənzimlənməsi;
- sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları üçün qiymətlərin paritetliyinin təmin olması;
- regional səviyyələrdə dövlət sifariş mexanizmindən istifadə edilməsi;
- maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi;
- elmi araşdırmaların prioritet istiqamətlərinin dəqiqləşdirilməsi və dəstəklənməsi;
- rəqabət mühitinin inkişafı və antiinhisar tənzimləmənin həyata keçirilməsi.

Məqsədə nail olunması üçün aqrar sahənin büdcə resursları ilə dəstəklənməsi və tənzimlənməsi mexanizmləri qanunvericilik aktları və müqavilə prinsipləri ilə həyata keçirilməli və bu mexanizm dövlətdən yardım almaq üçün rəsmi statusa malik olan bütün kənd təsərrüfatı müəssisələrinə eyni dərəcədə şamil edilməlidir. Yəni, fikrimizcə, təkcə səmərəli işləyən müəssisələrin dəstəklənməsi heç də perspektivli yol deyildir. Dövlətin resurs dəstəyi müəyyənləşdirilən zaman kompensasiyalarının verilməsi üçün müvafiq infrastruktur və mexanizmlər yaradılmalıdır. Bununla aşağıdakı problemlərin həlli mümkün olacaqdır:

- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətlərinin iqtisadi nəticələrinə görə onların məsuliyyətinin artırılmasına;
- kənd təsərrüfatı istehsalında texnoloji potensialın və müasir texnologiyaların inkişaf etdirilməsi və onlardan istifadəsinə;
- torpaq resurslarından səmərəli istifadə edilməsi və torpaqların məhsuldarlığının lazımi səviyyədə saxlanmasına;
- kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlarda və qismən digər kateqoriyalara aid torpaqlarda ətraf

mühitin mühafizəsi ilə bağlı ekoloji məsələlərin həll edilməsinə.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sertifikatlaşdırılması aqrar sahədə baş verən proseslərin idarə edilməsi səviyyəsini artırmağa imkan verəcəkdir. Eyni zamanda ərzaq və bazar qiymətlərinin stabilliyinin təmin edilməsi vasitəsi kimi, dövlət ərzaq fondunun formalaşması üçün ilkin real şərait yaratmalıdır.

Kapital yığımının yüksək tempi və geniş miqyas alması kimi zəruri şərtlər təmin edilmədikdə aqrar sahə kimi tutumlu sahənin uğurlu fəaliyyəti və inkişafı qeyri-mümkündür. Məlumdur ki, yığım və gəlirlərin sabitləşməsi iqtisadiyyatda dövlətin inkişafının prinsiplərinə əsaslanır [3]. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, dövlətin aqrar-ərzaq siyasəti çərçivəsində perspektiv inkişaf strategiyasını işləyib hazırlayarkən aqrar sahənin investisiya təminatında dövlətin iştirakı aşağıdakı məsələlərin həllinə yönəldilməlidir:

- aqrar sahədə vahid texnoloji siyasət yeridilməsinə;
- resurs bazarlarının infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinə;
- aqrar sahədə investisiya fəallığının lazımi səviyyədə saxlanılması və stimullaşdırılmasına.

Bu məsələyə sistem nəzəriyyəsi baxımından yanaşıldıqda aqrar sahənin dövlət tərəfindən birbaşa dəstəklənməsi sənaye ilə kənd təsərrüfatı arasındakı inkişaf strategiyası kimi qiymətləndirilməlidir. Beləliklə, aqrar sahəyə dövlət dəstəyinin kompensasiya forması kimi xarakterizə olunan bu proses zərurətdən doğan bir tələbdir [1].

Aqrar sahədə resurs dəstəyinin və investisiya fəallığının təmin edilməsi tədbirləri sırasına kənd təsərrüfatında kommersiya lizinq əməliyyatlarının subsidiyalaşdırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İslahat dövründə aqrar sahəyə qoyulan investisiyalar təbii olaraq xeyli azalır. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları tərəfindən alınmış kənd təsərrüfatı texnikası və digər alışlar təsərrüfatçılıq dövrünə nisbətən qat-qat azalmışdır. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı maşınqayırma sənayesinin olması mövcud vəziyyəti daha da ağırlaşdırır. Digər bir problem mövcud istehsal vasitələrinin istismar müddəti ilə bağlıdır. Son dövrlər (2005-2011-ci illərdə) ölkəyə 4252 ədəd traktor, 1033 ədəd taxıl yığan kombayn, 164 ədəd ekskavator, 8941 ədəd digər kənd təsərrüfatı texnikaları gətirilib. O cümlədən 362 ədəd kotan, 1280 ədəd ot biçən, 206 ədəd mala, 518 ədəd ot-küləş presləyən, 144 ədəd kultivator və s.

Təhlil göstərir ki, respublika kənd təsərrüfatında istifadə olunan traktorların 86,3 %-i, taxıl yığan kombaynların 71,7%-i, kotanların 14,7%-i, malaların 87,1%-i, kultivatorların 91,7%-i, 15-20 ildən çox istismar edilənlərdir. 01.01.2012-ci il tarixinə saz texnika hesabına traktorlarla ümumi tələbatın ödənilmə səviyyəsi 38,1%, kotanlarla 18,7%, taxılıyığan kombaynlarla 20,2%, malalarla və kultivatorlarla müvafiq olaraq 11,5% və 11,6% təşkil edib. Deməli, kənd təsərrüfatında texniki parkın yeniləşdirilməsi və tələbatın tam ödənilməsi üçün indiki vaxtda, yeni kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin formalaşdırıldığı bir dövrdə aşağıdakı məsələlərin həlli ön plana çəkilməlidir:

- kənd təsərrüfatının texniki təchizatının yeniləşdirilməsini maliyyələşdirmək üçün büdcə vəsaitlərindən istifadənin səmərəliliyinin artırılması;
- aqrar sahədə lizinq fəaliyyətinin kommersiya xarakterliyi üçün əlverişli rejimin yaradılması.

Məlumdur ki, lizinq maliyyələşdirməsinin tətbiq edilməsi yalnız o halda məqsədəuyğundur ki, lizinq əməliyyatlarının bütün iştirakçılarının mənafeələrinin tarazlığı təmin edilmiş olsun. Bu halda icarəçinin, lizinq verənin, istehsalçının, bankların, sığortaçıların və lizinq sövdələşməsinin digər iştirakçılarının dəqiq ifadə olunmuş iqtisadi maraqları olduğu üçün onlar daha yaxşı maliyyə göstəriciləri əldə edəcəklər.

Kənd təsərrüfatı texnikası alınmasının kompensasiyalı dəstək mexanizmi xeyli dərəcədə müvafiq normativlər sisteminin elmi dərəcədən əsaslanma səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, yeni kənd təsərrüfatı texnikası ilə bağlı xərclər ümumi istehsal xərclərinin yalnız bir hissəsidir. Bundan əlavə, kompensasiyalı resurs dəstəyi kənd təsərrüfatı texnikasının növləri üzrə differensiasiya edilməlidir. Kənd təsərrüfatı texnikası alınması üçün kompensasiya dəstəyi normativlərinin baza sistemi barədə təkliflərə aşağıdakıları göstərmək olar (cədvəl 1). Bu normativlər sistemi üçpilləli xarakter daşıyır və məntiqi baxımdan kənd təsərrüfatı

rüfatı istehsalı ilə bağlı məsrəflər normativindən asılı olaraq müəyyən növ (i) texnika alınması üçün kompensasiya ödənişlərinin (K^*) kəmiyyətini müəyyən edir:

$$K^* = N \times K_1 \times K_2 \times K_{mi},$$

burada: K_1 – kompensasiya dəstəyinə ehtiyac olan istehsal xərclərinin nisbi payı,

N – məsrəf norması,

K_2 – təzə kənd təsərrüfatı texnikası alınması üçün kompensasiya ödənişlərinin nisbi payı,

K_{mi} – müəyyən növ (i) kənd təsərrüfatı texnikası alınması üçün kənd təsərrüfatı texnikasının növləri üzrə ($i=1,2,\dots,n$) diferensiasiyalı dəstəkləmə əmsallarıdır.

Kompensasiya ödənişləri normativlərinin əhəmiyyətini kənd təsərrüfatı istehsalının rentabelliği barədə bütün təsərrüfatlar üzrə eyni seçilə biləcək normativ göstəricinin köməyi ilə əsaslandırmaq məqsədəuyğundur.

Müxtəlif mənbələrdə verilən məlumata görə, kənd təsərrüfatında əsas istehsal üzrə rentabellik səviyyəsi ən azı 15%-ə bərabər səviyyədə saxlanılması tövsiyə edildiyi halda, bütün əsas kənd təsərrüfatı bitkiləri üzrə xalis mənfəət istehsal xərclərinin 40%-dən az olmamalıdır. Təcrübə göstərir ki, kənd təsərrüfatı texnikasının təkrar istehsalı, kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların məhsuldarlığının qorunub saxlanması, kəndin sosial sahəsinə minimal dəstək problemlərinin həll edilməsi üçün mənfəətin bu səviyyədə olması kifayətdir. Beləliklə, kompensasiya xarakterli dövlət dəstəyi göstərilməli olan istehsal məsrəflərinin hesablanması əsaslandırılmış möhkəm normativ bazaya əsaslanır.

Kənd təsərrüfatı texnikası alınması üçün lizinq mexanizmindən istifadə edildikdə vahid kompensasiya ödənişlərinə cari istehsal məsrəfləri və bu kənd təsərrüfatı texnikasının yeniləşdirilməsi üçün vəsaitlər də əhatə olunur, çünki lizinq ödənişləri məhsulun maya dəyəri hesabına həyata keçirilir.

Öz növbəsində, bazarların tənzimlənməsinin kompensasiya mexanizmi də öz növbəsində infrastrukturun inkişafı üçün etibarlı zəmin yaratmaqla bu əsasda müasir tipli diler və distribyutor şəbəkələri, qeyri-dövlət lizinq şirkətləri və kənd təsərrüfatı üçün resurs bazarlarının digər institutları yaradılır.

Cədvəl 1

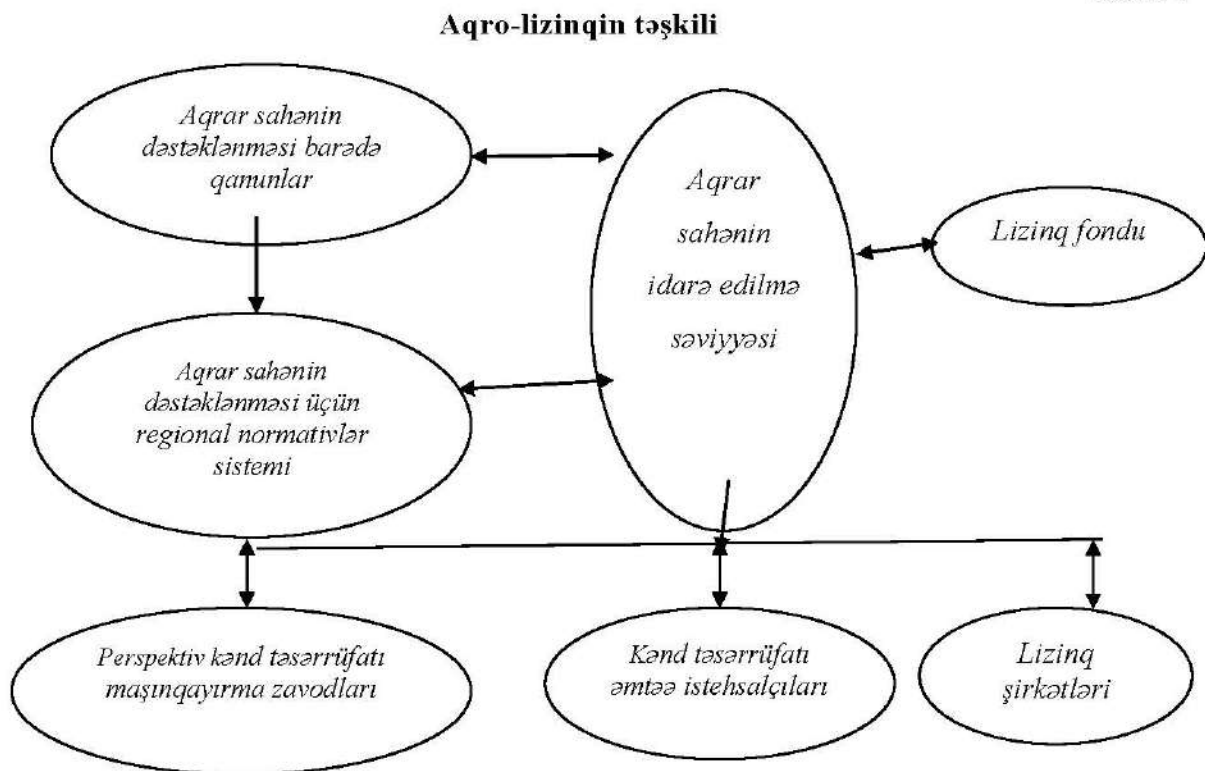
Kənd təsərrüfatı texnikası alınması üçün kompensasiya amilləri

№	Göstəricilərin adları	Diferensiasiya amilləri
1	kompensasiya xarakterli dövlət dəstəyinə ehtiyacı olan istehsal məsrəflərinin nisbi payı	Torpaq-iqlim şəraiti, təsərrüfatın ixtisaslaşması, ərazilər üzrə yerləşmə
2	kənd təsərrüfatı texnikasının alınması üçün ayrılan kompensasiya ödənişlərinin ümumi kompensasiya ödənişlərinin tərkibində nisbi payı	1-ci bənddə göstərilən amillər Təkrar istehsal proseslərinin dəstəklənməsi üçün dövlət regional siyasətinin prioritetləri
3	2-ci bənddə göstərilən kompensasiya ödənişlərinin tərkibində kənd təsərrüfatı texnikasının növlərinin nisbi payı	1-ci və 2-ci bəndlərdə göstərilən amillər. Kənd təsərrüfatı texnikası bazarının və regionun maliyyə bazarının iqtisadi şəraiti. Regional səviyyəli dövlət qiymət siyasətinin kənd təsərrüfatı texnikasının bazarının tənzimlənməsində üstünlükləri. Yeni əkinçilik sistemlərinin və texnologiyalarının dəstəklənmə prioritetləri.

Dövlət tərəfindən kompensasiya xarakterli dəstək məsələsinin reallaşdırılması üçün aq-rar sahədə lizinqin təşkil edilməsinin ümumi sxemini (həmin sxem aşağıda verilir) və aşağıdakı mexanizmləri təklif etmək olar:

- kənd təsərrüfatı istehsalının gəlirlə işləməsi imkanını təmin edən mexanizm; (bu mexanizm məsrəflərin bir hissəsinin kompensasiya edilməsi üçün müvafiq normativlərin qanunvericilik yolu ilə müəyyən olunmuş tənzimlənən sistemi vasitəsilə təmin edilir)
- aqrar lizinq üzrə ödənişlərin qaytarılması mexanizmi; (bu mexanizm lizinq əmlakının sığortalanması, birgə məsuliyyət və həmin əmlakın girov dəyəri hesabına təmin edilir)
- lizinq alanların kompensasiya ödənişlərindən məqsədli şəkildə istifadə etməsi (kompensasiya ödənişlərinin becərilən torpaqların sahəsindən, məhsuldarlıq normativindən və seçilmiş amortizasiya siyasətinə müvafiq norma üzrə dövlət sifarişinin həcmindən asılı olaraq hesablanması buna imkan yaradacaqdır. Həmin kompensasiya ödənişləri kənd təsərrüfatı texnikası alınması faktı üzrə həyata keçirilir).

Sxem 1

Aqrar lizinqin dəstəklənməsi üçün təklif etdiyimiz mexanizmin tərkib hissələri 2 sayılı cədvəldə açıqlanır. Bu halda əsas funksiyalar dövlət hakimiyyəti və yerli hakimiyyət orqanlarına həvalə edilir. Onlar öz səylərini aşağıdakı məsələlərə yönəltməlidirlər:

- kənd təsərrüfatı istehsalının və aqrar sahəyə investisiyalar qoyulmasının resurs dəstəyi və dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqlarının lizinqinin resurs dəstəyi üçün stabil mexanizmin reallaşdırılması;
- torpağa münasibətdə kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərən mülkiyyətçilər yetişməsinə təmin edən islahatın həyata keçirilməsi, həmin mülkiyyətçilərin girov ssudalarından istehsal və inkişaf üçün istifadə edə bilməsi;
- aqrar lizinqin dəstəklənməsi üçün hüquqi şərtlərin təmin edilməsi;
- yeni kənd təsərrüfatı texnikası alınması ilə bağlı məsrəflərin bir hissəsinin kompensasiyasını təmin edən mexanizmin yaradılması.

Cədvəl 2

Kənd təsərrüfat lizinqinin dəstəklənməsi və tənzimlənməsi mexanizmi

Kənd təsərrüfatı istehsalının idarə edilməsi səviyyələri	Kənd təsərrüfat maşınlar lizinqinin dəstəklənməsi və tənzimlənməsi funksiyaları
Regional subyektin kənd rayonlarının adminstrasiyaları	Kənd təsərrüfatı istehsalçıların lizinq üzrə kompensasiyalar almaq hüququnun təmin edilməsində iştirak. Nəzarət funksiyalarının yerinə yetirilməsi.
Subyektlərdə aqrar lizinq dəstəkləmə fondu	Lizinqin dəstəklənməsi haqqında qanun əsasında fondun vəsaitlərinin formalaşması barədə təkliflərin işlənilib hazırlanması. Fondun büdcədənəqar vəsaitlərinin formalaşması. Fondun fəaliyyət istiqamətləri üzrə lizinq alanlar, lizinq firmaları və malgöndərənlər barədə məlumatlar bazasının idarə edilməsi. Qanunvericilik əsasında kompensasiya ödənişlərinin və lizinqin güzəştli kreditləşdirilməsinin təmin edilməsi. Nəzarət funksiyalarının yerinə yetirilməsi.
Akkreditə edilmiş lizinq şirkətləri	Lizinq alanların tədiyyəqabiliyyətlik reyestrinin idarə edilməsi. Lizinq müqaviləsinin risklərinin qiymətləndirilməsi, idarə edilməsi. Lizinq müqaviləsinin şərtlərinə əsasən əmlak məsuliyyəti.
Lizinq alanlar (kənd təsərrüfatı istehsalçıları)	Lizinq ödənişlərinin qaytarılma bilməsi üzrə lizinq şirkəti qarşısında əmlak məsuliyyəti. Kompensasiya ödənişlərindən məqsədli şəkildə istifadə edilməsinə görə əmlak məsuliyyəti.

Davamlı aqrar inkişaf, fikrimizcə, yalnız mərhələlər üzrə uzun müddət ərzində həll edilə bilər. Təəssüf ki, yaxın gələcəkdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının nəzərəcarpaq hissəsi köhnəlmiş və bərpa edilməyən texnikadan istifadə edilməklə kəndlilərin aşağı ödənişli əməyi hesabına həyata keçiriləcək, əkinçiliyin baza texnologiyalarının hər yerdə pozulması torpaqların məhsuldarlığının itirilməsi, dövlət resurs dəstəyinin gücləndirilməsini hələ uzun müddət zəruri edəcəkdir. Yəni iqtisadiyyatının aqrar sahəsində, o cümlədən kənd təsərrüfatında səmərəli istehsalın qurulması lizinq fəaliyyətinin bazar mexanizmlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsinə əsaslı dövlət dəstəyinin reallaşmasını bir daha şərtləndirir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Mirzəyeva H.Ə. Keçid iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin bəzi məsələləri. Az.ETKTI və TI-nun elmi əsərləri, Bakı, 2003, №4
2. Назаренко В.И., Попов А.Г. Государственное регулирование сельского хозяйства странах с развитой рыночной экономикой. М: Информагробизнес, 1996
3. Свиннен П., Макурс К., Аграрные преобразования в странах с переходной экономикой// Вопросы экономики. 2001, №8.

Хиджран Мирзоева

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ВОСПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРОЦЕССА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Резюме

В статье анализируется роль государственной поддержки воспроизводственному процессу в сельском хозяйстве на современном этапе. В связи с этим автор, предлагает ряд рекомендаций, в частности, оптимизация бюджетных инвестиций, совершенствование поддержки методов лизинга, регулирование кредита, значимость поддержки научных исследований и т.д. Автор особо отмечает, субсидирование коммерческо-лизинговые операции в аграрном секторе.

Hijran Mirzayeva

THE SUPPORTING OF RE-MANUFACTURING PROCESS BY STATE IN THE AGRICULTURE

Summary

The development of the agriculture at present and the importance of the manufacturing process in agro area by state is analysed in the article. The author puts forward a lot of proposals optimizing of budget, improving of the leasing supporting methods, credit regulations and supporting scientific searches. Author is accompanied special attention to the agricultural sector and commercial leasing operations.